

KAMU ÖRGÜTLENMESİNDE PLANLAMANIN YERİ: TÜRKİYE’DE PLANLAMANIN ÖRGÜTLENMESİNİN KÖKENLERİ VE DÖNÜŞÜMÜ (1960-1980)

Ali SOMEL*

Öz

Planlama örgütlenmesi, hukuki ilkelere dayanmakla birlikte fiilen toplumun sosyo-ekonomik örgütlenmesi tarafından belirlenmektedir. Hukuken idarenin bütünlüğü ve kamu yararı kavramlarına bağlı olan kamu örgütlenmesi, fiilen sermayenin etkisi altında şekillenir. Bu çalışma, bu hukuki ve fiili durum arasındaki ilişkinin planlama tartışmalarında ve Türkiye’de planlamanın gelişimindeki yerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Liberal ve Marksist yaklaşımlara göre kapitalizmin gelişiminde planlama örgütlenmesine ilişkin yapılan tartışmalar, sermayenin tekelleşmesinin ve karşısında çıkarılan sosyalizmin, planlama örgütlenmesini fiili olandan hukuki olana doğru dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu çerçevede, Türkiye’de planlama örgütlenmesinin hukuki şekillenmesi ve kamu yararı ve idarenin bütünlüğü dayanaklarına tekelci sermayenin fiili etkisi ele alınmaktadır. Buradan hareketle Türkiye’de planlamanın bir kamu örgütlenmesi olarak Planlı Dönem’deki (1960-1980) dönüşümü incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Planlama, kalkınma, örgütlenme, kamu yararı, bütünleşme.

THE PLACE OF PLANNING IN PUBLIC ORGANIZATION: THE ORIGINS AND TRANSFORMATION OF PLANNING ORGANIZATION IN TURKEY (1960-1980)

Abstract

The organization of planning, while being based on legal principles is actually determined by the socio-economic organization of society. Public organization is de jure affiliated to the principles of administrative integrity and public interest, but on the other hand it is de facto shaped under the influence of capital. This study aims to disclose the relation between the legal and actual status regarding its place in discussions on planning and in the development of planning in Turkey. The discussions on the organization of planning in the development of capitalism according to liberal and Marxist approaches indicates that the

* Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Makale gönderim tarihi: 09.02.2016
Makale kabul tarihi : 09.04.2016

monopolization of capital and socialist challenge to it, transforms the planning organization from de facto to de jure. In this context, the legal configuration of the planning organization in Turkey and the actual impact of capital on its premises of administrative integrity and public interest are discussed. The transformation of planning as a public organization in Turkey during the Planned Period (1960-1980) is thus elaborated.

Key words: Planning, development, organization, public interest, integration.

GİRİŞ

Planlama kavramı serbest piyasacı politikaların çeşitli artikülasyonlarla yenilendiği son 30 yıldan beri devletin alet kutusu içinde kendi başına ayırt edici bir nitelik arz eder olmaktan çıktı. Neo-liberal dönüşüm, kamu örgütlenmesini ele almadan planlama politikasıyla piyasaya karşı çıkmayı yetersiz kılıyor². Kamu örgütlenmesini bürokratik değil toplumsal kökenleri çerçevesinde değerlendirecek olursak, planlamanın 20. yüzyıl tartışma ve deneyimlerinden miras kalan önemi, onun kamu örgütlenmesinde oynadığı rolde yatar.

Planlama, kamu örgütlenmesi açısından neden önemlidir? Birincisi, planlama, piyasa rekabeti ve ekonominin uluslararası sermayeye özellikle mali bağımlılığı karşısında, kaynakların ulusal kalkınma öncelikleri doğrultusunda bütünleştirilmesine (entegrasyonuna) ve bölüştürülmesine imkân tanır. İkincisi, eşitsizliklerin temelinde yatan özel mülkiyet ve sermaye tekelleşmesi karşısında kaynakların toplumsal denetim altına alınması ve harekete geçirilmesini sağlar. Hukuk dilinde ilkini karşılamak üzere, kamusal hizmetlerin eşit sunumu anlamında “idarenin bütünlüğü”, ikincisini karşılamak üzere kolektif çıkarları ifade eden “kamu yararı” kavramları kullanılmaktadır. Bu tündengelimci değerlendirmeyi tümevarıma çevirecek olursak, kamu yararı ve idarenin bütünlüğüne dayalı bir planlamanın ancak toplumcu bir “kamu örgütlenmesi” ile başarılı olabileceği söylenebilir.

Bu çalışmada öncelikle bir örgütlenme olarak planlamanın kapitalist ekonominin gelişiminde nasıl tartışıldığına değineceğiz. Özel sermaye birikiminde planlamanın oynadığı fiili rol ile daha sonra kazandığı hukuksal rolü, liberal ve Marksist yaklaşımlara göre ayıştıracacağız. Bunun için kamu örgütlenmesinin toplumsal kökenlerini sosyo-ekonomik örgütlenmelerin gelişiminde arayacağız. Ardından Türkiye’de planlamanın hukuki örgütlenmesinin tarihsel gelişimini inceleyeceğiz.

² Aslı Yılmaz Uçar, “Kapitalizmde Planlama: Tarihsel Toplumsal Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 47, S. 3, 2014. Yılmaz, örgütlenmenin karakterini ayırtırmak için ‘piyasa’ karşısında ‘planlama’ şeklindeki kurulan ikilik yerine ‘planlama politikası-planlama sistemi’ kavramsallaştırmasını önermektedir. Kamu örgütlenmesi içerisinde planlamanın yarattığı olanaklar ‘planlama sistemi’ çerçevesinde değerlendirilebilir.

Son yıllarda Türkiye’nin planlama deneyiminin çeşitli evrelerine ve boyutlarına ışık tutan ciddi çalışmalar yapılmıştır³. Bu çalışmada biz planlamanın 1930’ların ve 1960’ların başına dayalı örgütlenme tartışmalarına odaklanacağız ve planlama bünyesinde fiilen kendisini gösteren sosyo-ekonomik alandaki çelişkilerin planlama örgütlenmesine yansımalarını inceleyeceğiz. Nihayet Planlı Dönem olarak bilinen 1960-80 arasında planlama örgütlenmesinin dönüşümüne ve söz konusu dönüşümün bu dönemin kapanmasındaki etkisine bakacağız. Hukukun benimsenen kamu yararı ve idarenin bütünlüğü ilkeleri ile fiilen tekelci sermaye ve uluslararası sermayenin etkisi arasındaki ilişki bu incelemede temel parametremiz olacak.

SOSYO-EKONOMİK ÖRGÜTLENMELER İÇİNDE PLANLAMA

Liberal perspektif, kapitalizmin gelişiminde siyasi alan ile ekonomik alanın ayrıştığını varsayar. Devlet, siyasi alanda topluma karşı, ekonomik alanda piyasaya karşı sınırlandırılır. Gerçekte olan ise siyasi alanın kendi içinde bir ayrışmadır: Devletin artığa el koyma işlevi ile toplumsal işlevi ayrışmakta, ilki bir ekonomik örgütlenme alanı olan piyasaya, ikincisi ise siyasi örgütlenme alanı olan kapitalist devlete bırakılmaktadır⁴. Liberal yaklaşıma göre devlet, piyasanın kendiliğinden işleyişini bozmamalı, dahası, ona uyumlu bir örgütlenme inşa etmelidir. Dolayısıyla bu ikisi arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için piyasanın toplumsal olarak nasıl örgütlendiğini anlamak gerekir.

Piyasada her birey bir ekonomik özne olarak varsayıldığı için insana atfedilen akılçılık piyasadan kaynaklanmaktadır. Piyasa, toplumu, *Adam Smith*’in ‘gizli el’ metaforunda ifade bulan optimal dengeye ulaştırmaktadır. *Friedrich A. Von Hayek* bu nedenle piyasa ile özdeşleştirdiği toplumu bir “örgütlenme” değil bir “organizma” olarak tanımlamıştır. Piyasada iradi ve kolektif bir süreci ifade eden ‘örgütlenme’nin yerini tarafsız ve kendiliğinden işleyen fiyat mekanizması almaktadır.

Şurası açıktır ki toplumsal yaşamda bireyler, kendi başlarına birer ekonomik birim oluşturamazlar; belirli bir işbölümüne göre örgütlenmeler içerisinde yer alarak ekonomik hayata katılırlar. Peki bir ‘örgütlenme’ olduğu reddedilen fakat ekonomik ilişkileri belirleyen piyasa, toplumsal örgütlenmeleri nasıl sınırlandıracaktır? Burada çubuk iki farklı yöne bükülmektedir: Fiyat mekanizmasına dayalı *rekabet* ve üretimin entegrasyonuna dayalı *verimlilik*. Ancak her iki yöndeki

³ Aslı Yılmaz Uçar, “Türkiye’de Planlama Politikası ve Yönetimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012; Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011; Ergun Türkcan, der., *Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-80*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010; Cengiz Ekiz, Ali Somel, “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *Mülkiye*, C. 31, S. 256, 2007; Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak, Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2000.

⁴ Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasie Karşı*, (Çev. Şahin Artan), İletişim, İstanbul, 2003.

yorumların ortak referans noktası, ekonomik alanının planlanmaya dayalı örgütlenmesidir. Çubuğu ilkinde büken Hayek, bireylerin serbest rekabetine dayalı fiyat mekanizmasının tek alternatifinin bu serbestliği kısıtlayan merkezi planlama olduğunu varsaymaktadır⁵. İkincisine çubuğu büken *Ronald Coase* ise işletmeler arası entegrasyonun en ileri noktası olarak planlama işlevini fiyat mekanizmasının yerine getirebildiğini savunmaktadır⁶.

Her iki yönde yürütülen tartışmada da liberaller, planlama karşısındaki akılcılık ve doğallık iddialarıyla çelişkiye düşmektedirler. Hayek, fiyat mekanizması ekseninden hareketle planlamanın verimsizliğini Sovyetler örneğinde şöyle somutlaştırmaktadır: Tarım sektöründe emek-gücü daha ‘ucuz’ olmasına karşın yaygın bir şekilde traktör kullanımına geçilmiştir⁷. Demek ki fiyat ölçütünden bakmak, mekanizasyonun emek gücünden yaratacağı tasarrufu görmeyi engellemektedir. Öte yandan Coase, en verimli örgütlenme biçimi ve ölçeği olan firmada, ücret garantisi karşılığında girişimcilerin çalışana istedikleri işleri yaptırabilmelerini örnek göstermektedir. Ne var ki, sözleşme maliyetinden kurtarma maksatlı olarak kurulan bu ilişkiyi belirleyen şey, patronun emir yetkisidir. Bu da liberallerin deyişiyle gerçek anlamda bir ‘kumanda ekonomisi’ yaratmaktadır⁸.

Buraya kadar teorik düzlemde ele alınan piyasa-planlama ilişkisi, kapitalizmin gelişimi ve sermayenin tekelleşme eğilimi üzerinden 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak pratik bir kulvarda da tartışılmıştır.

Liberal varsayıma paralel olarak piyasa anarşisi ile ekonomik planlamanın tezadından hareket eden 19. yüzyıl Alman sosyalistleri, *Friedrich Engels* tarafından eleştirilmiştir. Hazırladıkları Erfurt Program Taslağı’ndaki “Temeli özel kapitalist üretimin niteliğinin kendisinde olan plansızlık” ifadesiyle ilgili Engels şunları söylemektedir: “Yalıtılmış özel işletmeci tarafından üretim (...) her geçen gün bir istisna haline gelmiyor mu? Anonim şirketlerin kapitalist üretimi, artık özel üretimden çıkan ve çok sayıdaki ortakların hesabına yapılan bir üretimdir. Ve eğer anonim şirketlerden koca sanayi kollarını boyundurukları altına alan ve tekeller kuran anonim şirketler geçtikçe bu sadece özel üretimin sonu değil, plansızlığın da sona ermesi demektir.”⁹

19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken sermayenin uluslararası rekabeti şiddetlenince bu ölçekteki piyasaya dönük öngörü yeteneği zayıflamıştır. Kapitalizmin oluşturduğu emperyalist hiyerarşi sermaye tekellerinin üretimi planlama ihtiya-

⁵ Friedrich A. Von Hayek, *Kölelik Yolu*, Liberal Düşünce Topluluğu, (Çev. Turhan Feyzioğlu - Yıldray Arsan) Ankara, 1995, s. 36.

⁶ Ronald Coase, [1937] (1996), “The Nature of The Firm”, *Economica*, New Series, C. 4, S. 16 (Kasım 1937), 1996, s. 389.

⁷ Hayek, a.g.k., s. 231.

⁸ Coase, a.g.m., 404

⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, (Çev. Barışta Erdost), Sol, Ankara, 2002, s. 2.

cını artırmakta, fakat aynı yapının doğurduğu finansal sermayenin üretim sermayesi üzerinde kurduğu denetim ve eşitsiz gelişim planlamaya ket vurmaktadır. Bu noktada, piyasa rekabetini ortadan kaldıracak bütünlüklü bir planlama örgütlenmesi ile piyasa öznelinin kendi planlama örgütlenmelerini birbirinden ayırmak gerekmektedir. “Elbette tröstler, ne şimdiye dek tam bir planlama yapmışlardır, ne de yapabilirler. Bununla birlikte belirli bir planlamayı da uyguladılar; sermaye babaları, üretim hacmini ulusal, hatta uluslararası ölçekte önceden hesaplar ve bu üretimi bir plana göre düzenlediler.”¹⁰

Sermayenin bu örgütlenmeye yaslanması, piyasanın ‘kendiliğinden’ işlediği yönündeki liberal tezi boşa çıkarmaktadır. Bunun da ötesinde, 17. yüzyıl ticaret kapitalizminden 19. yüzyılın sanayi kapitalizmine geçişte siyasi mekanizmalar piyasanın belirli coğrafyalarda inşa sürecinin zeminini oluşturmuştur. Özellikle sömürgecilikte ortaya çıkan zora dayalı egemenlik üzerine piyasa ilişkileri kurma pratikleri, sermaye birikiminde kritik halka olan artığa el konmasının siyasi koşullarına göre ‘şirket devletleri’¹¹ veya ‘devlet şirketleri’ nin yaratılabildiğini göstermektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde “örgütlü tahribat”, yani savaşlar ve peşinden “tüketici imalatı”, devlet (*welfare-warfare state*) ve piyasanın *birbiriyle* çok daha örgütlü hareket eder hale geldiğinin göstergesidir¹². Tekelci kapitalist devlet, ulusal piyasaların inşasında da ekonominin entegrasyon ihtiyacını karşılamak için planlama örgütlenmesine başvurmakta, idare bu yolla bütünlleştirici bir rol oynamaktadır.

Kapitalizmin gelişimindeki bu işlevine karşı planlama, 20. yüzyılda piyasanın emeği disipline edici ve sömürücü mekanizmasını kırmanın temel aracı olarak da Marksist perspektiften gündeme getirilmiştir.

Bağımlılığın kırılması bu pratiğin ilk halkalarındandır. *Paul Baran*, planlamayı toplumsal artığın paylaşılması olarak tasarlamakta ve emeğin toplam yaratımı olan milli gelirin, kısmen acil tüketim harcamalarında, kısmen de emeğin yeniden üretimini sağlayacak toplumsal şartların inşasında kullanılacağını saptamaktadır. Üretici güçlerin geliştirilebilmesi için bir süreliğine tüketici tercihlerinde kısıtlamaya gidilecekse de, toplumsal önceliklere göre eşitlikçi bir kaynak dağılımı sağlanacaktır. Kalkınmanın finansmanında borçlanma yerine (eşitliği

¹⁰ Vladimir İlyiç Lenin, *Devlet ve Devrim*, (Çev. Kenan Somer), Sol, Ankara, 1994, s. 77.

¹¹ Sömürgeleştirilen bölgelerde siyasetin parçalı yapısından faydalanarak Avrupa muharebe tekniği ile yerli savaşçıları birleştiren şirketler, bu bölgelerde ‘şirket devletleri’ olarak egemenlik kurdu. Giovanni Arrighi, Kenneth Barr, Shuji Hiseada, “The Transformation of Business in Europe”, *Chaos and Governance in The Modern World System*, (Ed. Giovanni Arrighi – Beverly J. Silver), University of Minnesota, Minneapolis ve Londra, 1999, s. 108.

¹² 1929 krizine New Deal ile talep yaratma müdahalesi yetersiz kaldı ve krizden çıkışı sağlayan genel talebin tetikleyicisi olan silah harcamalarıydı. Bu tüketim biçimi savaş ertesinde kurumsallaşarak refah devletine eklenmiş bir savaş devleti meydana getirdi. a.g.k., s. 135-137.

bozan lüks) tüketim kısılmasıyla bağımsız kalkınma olanaklı kılınır. Böylece bağımsızlık ile toplumsallaşma bütünlükten bir manivela olarak planlama gündeme getirilmektedir¹³.

Teorik olarak, ekonomik alanda örgütlenmeyi ve planlamayı üstün kılan yetenekler, piyasadaki sözleşme maliyetinin yatay ve dikey entegrasyonla ortadan kaldırılması, ekonomik öznelerin rekabetçi ortamda yarattığı yönelim karmaşası karşısında bütünsel ekonominin sağladığı öngörü ve fiyat mekanizmasının doğurduğu eşitsiz gelişime karşı eşitleyici eşgüdümdür. Bunlar ise ancak sosyalist bir ekonomide karşılık bulabilecek özelliklerdir.

Sosyalist planlamada öncelik, üretim araçlarına işçi sınıfı iktidarının el koyulması, hukuki tabirle ‘devletleştirilmesidir’. Piyasanın sırtını yasladığı özel mülkiyet düzeni böylece ortadan kaldırılmış ve eşitsiz bölüşüm mekanizması kırılmış olur. Ne var ki ‘bölüşüm’ün üretim tarzından bağımsız bir konu olmadığı bilinmektedir¹⁴. Devletleştirmeyle, üretim araçlarının entegrasyonunu mümkün kılan örgütlenme sağlanmıştır, fakat devletleştirmenin yarattığı bu olanağın değerlendirilmesi, yani entegrasyonun gerçekleştirilmesi, üretim sürecinin toplumsallaştırılmasına bağlıdır.

Planlama tam da devletleştirmeyi gerçek bir toplumsallaştırma haline getirmeye yarayan bir mekanizmadır. Charles Bettelheim’a göre ‘devletleştirme’ ve ‘toplumsallaştırma’ ayrımı konmalıdır. ‘Toplumsallaştırmanın’ ön şartı, devletin üretim araçları ve ürünlerin fiili ve etkili tasarruf yeteneğine sahip olmasıdır. “Son duruşmada önemli olan şeyin ‘soyut iktidar’ değil ‘somut yetenek’ olduğu bilinir. Öyleyse, sosyalist toplumun kuruluşu tarihi bir süreçtir. Bu süreç içinde planlama, (bu güçlerin az çok tam bir fiili toplumsallaştırılması amacıyla) üretici güçlerin toplumsal ‘yönetimi’ olarak başlar, giderek bu güçler üzerinde toplumsal bir ‘egemenlik’ haline gelir (bu durum meta üretiminin tamamen kalkması sonucunu verir).”¹⁵

Toplumsallaştırma, kapitalist sistemde dizginlenen üretici güçlerin gelişiminin önünü açmayı gerektirir. Bu süreç, üretici güçlerin bileşenleri olan üretim araçları ve üreticiler düzeylerinde işler: Üretim araçlarının birbirine entegre edilmesi, fiyat mekanizması yerine girdi-çıkıtı tablolarıyla dökümü yapılan ileriye ve geriye üretim bağıntılarının kurulması ile sağlanır¹⁶. Yoksa herkesin planının kendine olduğu piyasa ortamında ekonomik öznelerin ‘hareket özgürlüğü’, yetersiz bir toplumsal ‘öngörünün’ karşılığında başka bir şey değildir¹⁷. Diğer yandan

¹³ Paul Baran, *The Political Economy of Growth*, Pelican, Londra, 1973, s. 421-428.

¹⁴ Marx, Engels, *a.g.k.*, s. 30.

¹⁵ Charles Bettelheim, *Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları*, (Çev. Kenan Somer), Bilgi, Ankara, 1973, s. 63.

¹⁶ Alper Birdal, “Sanayi(siz)leşme ve Kalkınma: Türkiye için Bir Çerçeve Denemesi”, *Sosyalist Türkiye Hangi Kaynaklarla Kalkınacak?* (Ed. Erkin Özalp), Dünya, İstanbul, 2005.

¹⁷ Bettelheim, *a.g.k.*, s. 79.

“özneyi öldüren” piyasa karşısında planlama, zihinsel ve fiziki emeğine ihtiyaç duyduğu üreticilerin özneleşmesini sağlar¹⁸.

Planlamanın amacı, vardiyaarla çalışma yükünü ve zorunluluğunu en aza indirecek bir emek verimliliği tesis etmek ve bu suretle hem serbest kalan emek gücünü yeni ve daha nitelikli alanlara aktarmak hem de bireyi çok yönlü gelişimini sağlayabileceği entelektüel faaliyetlere yönlendirmektir¹⁹. Dolayısıyla planlama yalnızca soyut düzeyde üretici güçlerin üzerinde toplumsal egemenliği sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin kolektif yaşama nitelikli katkılarda bulunabilecek birer özne haline gelmelerinin önünü açar.

Öte yandan liberal argümanlar bazı Marksistler tarafından kullanılmış, bunun sonucunda sosyalist planlama deneyimi içerisinde liberal yaklaşımın etkisi görülmüştür. Planlama ile piyasa arasında liberal ara yol denemeleri Doğu Avrupa kökenli piyasa sosyalizmi tartışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Fiyatı, alternatifler sunan bir ölçüt olarak kabul eden *Oskar Lange*, planlama örgütlenmesinin piyasa işlevini yerine getirmesi gerektiğinden söz eder²⁰. Fiyat mekanizmasının planlama süreci içerisindeki varlığı teorize edildiğinde, uygulamadaki izdüşümü işletmelerin özzerleştirilmesi ve sosyalist ekonominin çözülüşü olmuştur. Sovyetler Birliği’nin ortadan kalkması sonrasında planlamaya karşı kendini tanımlamaktan kurtulan liberal teori, planlamanın piyasaya istikrar aşıl原因ıcı boyutunu vurgulayan tezler üretmiştir²¹.

Sonuç olarak sermayenin sosyo-ekonomik örgütlenme içinde tekelci bir nitelik göstermesi sonucunda planlama önce fiilen özel şirketlerde görülmüştür. 20. Yüzyıl içerisinde ise sermaye sınıfı karşısında işçi sınıfı mücadelesinin siyasal kazanımları, sosyalist sistemde ve onun etkisi altında kapitalist sistemde planlamaya resmen bir kamu örgütlenmesi niteliği kazandırmıştır. Türkiye’de kamu örgütlenmesi içinde planlamanın kökenleri bu hukuki niteliği üzerinden incelenecektir.

¹⁸ John O’Neill, *The Market: Ethics, Knowledge and Politics*, Routledge, Londra, 1998, s. 81.

¹⁹ Lenin, *a.g.k.*, s. 105, Yalçın Küçük, “Türkiye’de Plânlama Kavramının Gelişimi Üzerine”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayı, 1975, s. 209.

²⁰ Oskar Lange, *On the Economic Theory of Socialism*, The University of Minnesota, Minneapolis, 1956, s. 82, 83

²¹ János Kornai, “Market Socialism Revisited”, *Market Socialism: The Current Debate*, (Ed. Pranab K. Bardhan – John. E. Roemer), Oxford University Press, New York, 1993; Joseph E. Stiglitz, “Market Socialism and Neoclassical Economics”, *a.g.k.*

TÜRKİYE'DE PLANLAMA ÖRGÜTLENMESİNİN KÖKENLERİ

Türkiye’de Cumhuriyet liberal Batı ile Sovyet sosyalizmi karşısında siyasal bir özgünlük iddiasıyla kurulmuştur. Fakat sosyo-ekonomik örgütlenmesi özel mülkiyet ve piyasanın varlığına izin veren, bu bakımdan sermaye sınıfının gelişiminin önünü açan yapısını İzmir İktisat Kongresi’nde resmileştirmiştir²². Cumhuriyet’in kuruluş sürecinde planlama, 1930’ların devlet eliyle sanayileşme politikası çerçevesinde gündeme girmiştir. Bir taraftan 1929 Dünya Buhranı koşullarında kapitalist ülkelerde devlet müdahaleciliğine yöneliş, diğer taraftan Sovyetler Birliği’nin 1928’de Beş Yıllık Planlar ile başlattığı kalkınma hamlesi, Türkiye’de 1930’lu yılların sanayi planlaması ve devletçilik politikasını belirlemiştir²³.

Devletçilik 1931 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Programı’nda benimsendiği haliyle şöyle tarif edilmektedir: “Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettiği işlerde bilhassa ekonomik sahada devleti fiilen alakadar etmek”²⁴. Devletçilik böyle tarif edilirken, devlet, “muayyen bir arazide yerleşmiş ve kendine has bir kuvvete sahip olan fertlerin toplamından ibaret” olarak tanımlanmaktadır²⁵. Dolayısıyla planlama da, fertlerin toplamı olarak devletin, ferdi teşebbüsler karşısında giriştiği faaliyetlerin geleceğe yönelik yatırım hedefleri ve denetimlerle gerçekleştirilmesidir.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı bir yatırım hedefleri demetinden oluşmuştur. Bu anlamda planlamanın ekonomik boyutu öne çıkmakta, örgütlenme boyutu geri planda kalmaktadır. Birinci Plan’ın ekonomik temeli, Türkiye’yi ziyaret eden Sovyet heyetinin hazırladığı Sınai Tesiat ve İşletme Raporu’na dayanmaktadır. Yatırımlar bünyesinde sosyal birimler oluşturulmakla birlikte, kalkınma planlılığında olduğu gibi geniş anlamda kamuyu kapsayan bir örgütlenmeye gidilmemektedir. Devlet, yatırımların gerçekleşmesindeki öncü rolünü benimsemiş, bu doğrultuda İktisat Vekaleti çeşitli ek örgütlenmelerle donatılmıştır. “Vekalet teşkilatına ek örgütlenmeler” başlığı altında şunlar sayılmıştır:

²² İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, yabancı sermayeye karşı olmadıklarını, diğer ülkelerden daha fazla kolaylık sağlayacaklarını söylemektedir. İşçi Grubunun İktisat Esasları için önerdiği “imtiyazlı ecnebi müesseselerinin devletleştirilmesi” maddesi Kongre’nin diğer sınıfları temsil eden bileşenleri tarafından reddedilmiştir. Ticaret Grubu Esasları’nda devlet sermayesiyle kurulacak ve Türk şirketlerine tahsis edilecek bir ticaret bankası kurulması yer almış, millî sermayenin devlet eliyle geliştirilmesi öngörülmüştür. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi: 1923-İzmir*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1997, s 219, 220, 339, 361.

²³ İktidar, esas olarak Sovyet planlamasından yararlanmakla birlikte Türkiye’deki sanayi planının Sovyet kaynaklı olduğu eleştirilerini göğüslemek için Mussolini İtalyası’yla da eş zamanlı bağ kurmuştur. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ, Ankara, 1982.

²⁴ Afet Afetinan, *Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s. 23.

²⁵ A.g.k., s. 22.

- Dış Ticaret Ofisi,
- İstandardizasyon Bürosu,
- Şirketler, sigortalar ve maden şirketleri murakabe Bürosu,
- Tarifeler Bürosu,
- İşçi ve işçiler Bürosu,
- Sanayi Fen Heyeti,
- Beynelmilel İktisadi Mukaveleler ve Akitler Bürosu,
- Teftiş Bürosu,
- Deniz Ticareti Bürosu,
- Kredi İşleri Bürosu (tefecilik-kredi işleri-Halk Bankası ve Halk Sandıkları)
- Türk İktisadiyatını Tetkik Heyeti

Görüldüğü gibi burada doğrudan planlama ile ilgili bir örgütlenme bulunmamaktadır. Ancak idari mekanizmada yatırımlara ilişkin çeşitli yönden ihtiyaçları karşılayacak “büro”, “heyet” ve “ofis” şeklinde organlar İktisat Vekaletine eklenmiştir.

Türk İktisadiyatını Tetkik Heyeti ise Türkiye’ye Amerika Birleşik Devletleri’nden (ABD) davet edilen bir heyettir. Heyetin başındaki muavin *Major Somervell*, hazırlanacak “raporun ihtiva edeceği mevzulara ait hususat hakkında malumat toplamak gayesiyle muhtelif sual varakaları tanzim edip aidiyetine göre İstatistik Umum Müdürlüğü’ne, Ticaret Odalarına, İktisat ve Maliye Vekaletlerine ve sair makamlara İktisat Vekaleti vasıtasıyla” gönderdiğini aktarmaktadır. Heyetle ilgili başlık altındaki “Heyetin mesaisinde tam bir serbestiye malik olduğu” ilkesiyle ilgili olarak “hiç bir hususta müdahaleye maruz kalmadıklarından” söz edilmektedir²⁶.

Raporun “Umumi”, “Mufassal” ve “Muhtasar” olarak ayrılan bölümlerinden ilkinin “Memleketin inkişafı yolunda devletin oynadığı rol” başlıklı 24. maddesinde, “İktisat Vekaletine temas edilerek Hükümet makinesinin nasıl işleyeceği gösterilecek” ve “İnhisarlardan ve Hükümet idaresinden bahsolunacak” denilmektedir²⁷. Dikkat çekici son bir nokta, heyetin kaleme alacağı Türkiye’nin İktisadi Tetkiki raporundaki tavsiyelerin doğrudan hükümete sunulacak olmasıdır.

²⁶ Raporlar Kısım II, “Vekalet Teşkilatına İlaveler”, Başvekalet Matbaası, 1933, s. 65, 66; Afet İnan, *a.g.k.* içinde.

²⁷ *A.k.*, s. 72.

Hükümetten önce raporu herhangi bir yerli teknik heyetin değerlendirmesi öngörülmemiştir ve rapor yalnızca tercümanların elinden geçecektir²⁸.

Sonuç olarak ABD’li heyet, sadece ekonomik örgütlenmeye dönük değil, devlet örgütlenmesi, bakanlık merkezi ve bağlı tekel işletmeleri arasındaki ilişkinin kurulmasıyla ilgili olarak da hükümete doğrudan danışmanlık yapmıştır.

Beş Yıllık Planlar için Sovyetler Birliği’nden önemli maddi ve teknik destek gelmiş, bu kapsamda örneğin *Turkstroj* isimli bir tröst kurulmuştur²⁹. Planlama örgütlenmesi içerisinde buna yer verilmeyip ABD’li heyetin yetkisinin üst düzeyde tanımlanması dikkat çekicidir. Bu dönemde ABD henüz emperyalist hiyerarşinin, yani uluslararası sermayenin sosyo-ekonomik örgütlenmesinin tepesine yerleşmiş değildir. Ne var ki Türkiye, Sovyet etkisini dengelemek için kapitalist planlama anlayışını planlama örgütlenmesi içine yerleştirmeyi tercih etmiştir. Bu bakımdan Türkiye’de kamu örgütlenmesi içerisinde planlamada gelişmiş kapitalist ülkelerin yönlendiriciliği, 1930’ların sanayi plancılığı ile 1960’ların kalkınma plancılığı arasında belirli bir süreklilik taşımaktadır.

1960’ların kalkınma plancılığının ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) temelleri 1950’li yıllarda atılmıştır. Ancak plancılığın zeminini oluşturan 1950’li yılların siyasi ve ekonomik liberalizmi, 1946-47 dönemeci ile ortaya çıkmıştır. Demokrat Parti (DP) hükümeti döneminde, Marshall Planı’ndan alınmayan kredilerin Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye’ye kullanılması, kreditor kuruluşların paranın kullanımına ilişkin sürekli bir denetim mekanizması kurmasına koşut olarak gündeme getirilmişti. Böylece yatırım planlaması konusunda ekonomik örgütlenme ile idari örgütlenme arasında doğrudan bağlar tesis edilmiş oldu.

İlk önce, 1930’ların sanayileşme anlayışını sürdüren 1947 *İvedili Plan*, Max Thornburg başkanlığındaki ABD’li heyet tarafından özel girişime daha fazla serbesti tanınması ve tarım ile altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi ‘önerisi’ ile geçersizleştirildi³⁰. Ardından hazırlanan Vaner Planı ise ABD’li heyetin belirlediği çerçevede bir ‘niyet mektubu’ niteliğindedir³¹.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında başlayan ve Demokrat Parti iktidarının devamını getirdiği yeni kalkınma yönelimine ABD’li uzmanların raporları damga vurdu. Uzmanlar, sosyalist kalkınma karşısında Hür Dünya Cephesi’nin liberal kalkınma programını finanse eden Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nı (IBRD) temsil ediyorlardı. 1951 yılında CHP’nin davet ettiği ancak yeni DP hü-

²⁸ A.k., s. 67.

²⁹ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I (1929–1932)*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s. LXIII.

³⁰ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaş sonrası ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

³¹ Küçük, a.g.m., s. 84, 85.

kümeti döneminde ülkeye gelebilen *Barker Heyeti*’nin hazırladığı raporda, sermayedar kesimi yönlendirecek ve bölüşüm sorununu gündeme getirecek bütünlüklü bir plan değil, kamu yatırımlarını yönlendirecek bir program önerilmekteydi³². 1954 yılında Türkiye’nin tarımsal ihracatındaki tıkanmadan kaynaklanan döviz bunalımı üzerine yollanan *Chenery Heyeti*’nin raporunda ise, “Türkiye türünden, birçok yatırım ihtiyacı olan bir ülkede, mevcut fonları, birbirini destekleyecek projeler üzerinde yoğunlaştırma yerine coğrafi veya siyasal nedenlerle saçma tehlikesi vardır” deniyordu³³.

Nihayet 1958’de krizin derinleşmesi üzerine Türkiye, kredi ödemelerinin ötelenmesi karşılığında IMF’nin istikrar tedbirlerini kabul ettiğinde, (kreditör kuruluş IBRD’nin yerini alan) Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (OEEC) yolladığı uzmanları istihdam edecek bir Koordinasyon Bakanlığı kurdu. Yatırımları planlama görevi, bir hizmet bakanlığına verilmek suretiyle-Demokrat Parti’nin tercih ettiği gibi- kamu örgütlenmesinin bütününe belirleyen bir nitelik arz etmekten uzak tutulmuş oluyordu.

Uzman heyetinin başında bulunan *Jan Tinbergen*’in Türkiye’ye 1960’ın hemen başında yeniden gelip “Merkezi Planlama Teşkilatı Kurulması Hakkında Not” adlı bir doküman hazırlamasından da anlaşılacağı üzere OEEC, merkezi planlamaya karşı çıkan DP iktidarının gidecek oluşunu öngörerek adımlar atıyordu³⁴. Nitekim Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluşu 1961 Anayasası’nı öncelemiş ve planlamanın bakanlıklar üstü örgütlenmesi, darbenin kamu örgütlenmesine ilişkin ilk kritik icraatlarından biri olarak hayata geçmiştir.

Planlama teşkilatının kurulmasında farklı öneriler gündeme getirilmiştir: Tinbergen’in taslağında teşkilatın üç temel organı bulunmaktaydı: Planlama Danışma Kurulu, Merkezi Planlama Komisyonu (MPK) ve Merkezi Planlama Bürosu (MPB). MPK’nin, Müsteşar başkanlığında bakanlarla birlikte toplanan üst organ olması öngörülmüştü. MPB ise planların teknik sorumluluğunu ve bakanlıklar arası eşgüdümü üstlenen, bir Devlet Bakanlığı altında (Planlama Bakanlığı) ve Başbakanlığa bağlı, gerektiğinde yabancı uzmanların da yer aldığı sınırlı sayıda kadro istihdam eden bir organ olarak düşünülmüştü. Öte yandan teknik hazırlık sürecinde farklı kamu kurumlarından uzmanların yer alacağı Çalışma Grupları oluşturulması gerekli görülmüştü³⁵.

³² IBRD, *The Economy of Turkey – An Analysis and Recommendations for a Development Program*, Washington D.C., 1951, s. 251.

³³ Hollis B. Chenery, *Turkish Investment and Economic Development*, U.S. Foreign Operations Administration, Ankara, 1953, s. 60.

³⁴ Günel Kansu, *Plânlı Yıllar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 44-48.

³⁵ Osman Nuri Torun, “The Establishment and Structure of the State Planning Organization”, *Planning in Turkey*, (Ed. Selim İlkin - E. İnanç), ODTÜ İdari İlimler Fakültesi, Ankara, 1967, s. 48, 49.

Devlet Bakanı Şefik İnan'a hazırlatılan³⁶ ve Fransız Planlama Komiserliği'nden ilham alan teşkilat taslağında ise, "kamu sektörünün sınırlarını belirlemek suretiyle plan aracılığıyla özel sektöre güven verilmesi" ilkesi benimsenmişti. Bir devlet bakanlığına bağlı olarak kurulacak Ekonomik Planlama Ofisi bünyesinde, Genel Planlama Kurulu (GPK), Koordinasyon Konseyi, Merkezi Planlama Ofisi ve İhtisas Komiteleri bulunmaktaydı. İhtisas Komiteleri, Tinbergen'in Çalışma Gruplarına benzer iken, GPK, MPK'ye göre daha esnek, devlet bakanı başkanlığında bilimsel ve ticari deneyimi olan kişilerden oluşan bir danışma kurulu niteliğindedi³⁷. Bu şekilde, planlama teşkilatının yalnızca alt kademelerinde değil, doğrudan yönetici üst kurulunda da özel sektörden kadroların yerleştirilmesi olanağı yaratılmıştı. Dolayısıyla, İnan taslağı gerek amacı, gerekse iç örgütlenmesi açısından kamusal niteliği tartışmalı bir teşkilat öngörüordu.

Askeriye içerisindeki Alparlan Türkş fraksiyonunun inisiyatifiyle geliştirilen Şinasi Orel'in taslağı ise resmileşen teşkilat yapısının esas kaynağını oluşturmuştur. Ekonomik Kurul, Yüksek Planlama Kurulu (YPK) ve Merkez Planlama Ofisi'nden (MPO) oluşan Milli Planlama Örgütü, tüm ekonomiyi kapsayacak bir konumda olması tercihiyle diğer ülkelerdeki gibi bir bakanlık ya da bakanlığa bağlı bir genel müdürlük olarak tasarlanmamıştı³⁸. YPK, 91 sayılı DPT'nin kuruluş yasasında tarif edilen işlevleri üstlenirken MPO, Ekonomik Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon Departmanlarını kapsayan bir örgütlenmeydi. Bu taslakta esas ilgi çekici olan Ekonomik Kurul, sendikalar, meslek örgütleri, gazeteler, uluslararası örgütler, özel sektör ve üniversitelerden temsilcilerin oluşturduğu Genel Meclis'ten uzun dönemli planların hazırlanması, uygulanması ve yıllık planların sonuçlarına dair görüş alan bir özerk üst kurul niteliğindedi³⁹. Söz konusu Kurul, Fransız planlamasındaki Ekonomik ve Sosyal Konsey'e benzerliğiyle dikkat çekiyordu.

Nihai olarak kabul edilen Devlet Planlama Teşkilatı örgütlenmesi, Tinbergen ve İnan taslağından uzman çalışma gruplarını Özel İhtisas Komisyonları ismiyle, Orel taslağından ise YPK'yi ve Merkez Planlama Ofisi içerisindeki Ekonomik Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon Daireleri'ni almıştır.

YPK, gerek Daire Başkanları ve Müsteşar ile Başbakan ve üç Bakandan oluşan bir teknik-siyasi komite olması, gerekse günlük olarak toplanabilecek ve karar alabilecek şekilde bir işleyişe sahip olması itibarıyla adeta bir 'iç kabine' özelliği taşımaktaydı. Başbakanlık bünyesinde teknik bir örgüt olarak yer alması, Başbakanlığın Bakanlıklar arası baş koordinatör işlevi üstlenmesiyle ilgiliydi⁴⁰.

³⁶ Cemal Mıhçıoğlu, "Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 43, S. 1, 1988, s. 123, 124.

³⁷ Mıhçıoğlu, a.g.m., s. 50-54.

³⁸ Mıhçıoğlu, a.g.m., s. 63.

³⁹ Mıhçıoğlu, a.g.m., s. 54-58.

⁴⁰ Mıhçıoğlu, a.g.m., s. 62, 63.

Bunun nedeni, 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlerin kamu örgütlenmesinin yeniden yapılandırılmasına toplumun yeniden şekillendirilmesi noktasından bakmaları ve bu bağlamda planlamaya büyük rol biçmeleriydi. 1960 yılında yeni Anayasa’dan önce 91 sayılı yasayla kurulan DPT bu oluşumuyla taslaklar içerisinde hukuken idarenin bütünleştirici işlevine en uygun yapıya kavuşmuş, öte yandan fiilen tekelci sermayenin etkisine açık hale gelmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluşu ve dönüşümü (1960-1980)

1961 Anayasası’nın 41. maddesinde, “İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları yapmak” devlet ödevi olarak tanımlanmıştı. Anayasa’nın 129. maddesinde “DPT’nin kuruluş ve görevleri, planın ilkeleri ve bütünlüğünün bozulmasını engelleyecek önlemler özel hukuka tabidir” denmekteydi. Bu önlemler de 91 ve 77 sayılı yasalarda tarif edilmişti⁴¹.

Anayasa’nın 2. maddesinde yer alan “sosyal devlet” tanımlaması ile 41. maddede “kalkınma planlarına” atfedilen önem bir bütün olarak düşünüldüğünde, 1961 yılında Milli Birlik Komitesi’nin 91 sayılı DPT Kanun Tasarısı Gerekçesi’nde Bakanlar Kurulu’nun en yakın yardımcıların “milli imkânlar ve ihtiyaçlar”la ilgilenen kurumun DPT, “milli bekamızı tehdit eden hususlar”la ilgilenen kurumun ise Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) olduğundan söz etmesi anlamlıdır. Bu anlayışa göre kalkınma toplumsal huzur gerektirir, toplumsal huzur ise iç ve dış güvenliğin sağlanmasına bağlıdır⁴². Bu koşullarda iki kurum koordineli bir şekilde çalışacaktır: “Yüksek Planlama Kurulu hedeflerin tetkikinde istihbarattan aldığı bilgileri dikkat nazarına alır.”⁴³

1961 Anayasası’nın planlamanın en önemli belirleyenlerinden biri, “yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek” konusudur. Fakat DPT Müsteşarı (1964-1966) *Memduh Aytür*’ün dikkat çektiği üzere söz konusu “toplum yararı” da bir dolayım üzerinden ilkeselleştirilmektedir: *Hızlı kalkınma*. Örneğin, “Özel mülkiyet, miras, sözleşme ve teşebbüs hürriyetinin sınırlandırılması, artık değer sahibinin haklarını korumak noktasından değil de kalkınma sürecinin milli ve sosyal amaçlar nedeniyle hızlandırılması zorunluğundan çıkmaktadır.” Bunu doğrularcasına Anayasa’nın 37. maddesinde, “topraksız olan veya yeter toprağı olmayan çiftçiye toprak sağlama”nın arkasında “toprağın verimli olarak

⁴¹ Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj, Ankara, 2004, s. 399.

⁴² Memduh Aytür, *Türk Kalkınma Hukuku: Bir Giriş Denemesi*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1968, s. 64.

⁴³ Sezen, Seriyе, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1999, s. 289.

işlemesini gerçekleştirmek” nedeni gösterilmiştir⁴⁴. Bu anlamda 1960’larda planlama faaliyeti, kalkınma *dolayısıyla* toplum çıkarlarını hukuken üstün tutmaktadır.

Burada örgütlenme yapısı üzerinden yürüyen ancak planlama anlayışlarındaki farklılardan kaynaklanan bir tartışma görülmektedir. Aytür bu tartışmada varılan noktanın, farklı ülkelerde uygulanan bireyci, milliyetçi ve toplumcu planlama anlayışları karşısında “Türk planlılığı” ile ve 1961 Anayasası’nı oluşturan ilkelerle ilgili olduğunu ifade etmektedir: (1) Bireysel hak ve özgürlükler; (2) Sosyal hak ve özgürlükler; (3) Toplum yararının üstünlüğü ve hızlı kalkınmanın temel hukuk prensiplerine katılması. İlk iki grup birbirini sınırlandırmaktadır. “Oysa üçüncü grupta topladığımız ‘millet yararı’ üstünlüğü prensibine dayanan hükümler, (...) her iki gruptaki haklar üzerinde bazı kısıtlamalar yapmak hakkını kamu güçlerine (ve devlete) veren maddelerdir.”⁴⁵ Sermaye ile emek arasında denge görüntüsü verilmekte, sınıflar üstü bir kavram olarak ‘kamu yararı’na başvurulmaktadır. Kamu yararı gerekçesiyle hızlı kalkınma ise piyasa kurallarına bağımlı olduğu için sermayeye resmen verilmeyen söz hakkını ona fiilen vermektedir. Sonuç olarak Türkiye’de ‘devlet himayeciliği’ne dayalı bir planlama anlayışı benimsenmiş ve buna uygun bir planlama örgütü oluşturulmuştur. Bu bakımdan planlama örgütüne, örnek alınan Orel taslağındaki Milli Planlama Teşkilatı yerine Devlet Planlama Teşkilatı ismi verilmiş olması da anlamlıdır. Örgüt siyasal değil bürokratik bir nitelikte tanımlanmaktadır.

DPT’nin 91 sayılı kuruluş yasasında kabul edilen yapısı şu şekildedir:

1. Ekonomik Planlama Departmanı.
 - a. Uzun vadeli planlar seksiyonu
 - b. Yıllık programlar ve finansman seksiyonu
 - c. Sektör programları ve proje analizi seksiyonu
 - i. Özel İhtisas Komisyonları
2. Sosyal Planlama Departmanı
 - a. Araştırma seksiyonu
 - b. Planlama seksiyonu
 - i. Özel İhtisas Komisyonları
3. Koordinasyon Departmanı
 - a. Mali ve Hukuki Önlemler seksiyonu
 - b. Araştırma ve analiz seksiyonu

⁴⁴ Aytür, a.g.k., s. 77.

⁴⁵ Aytür, a.g.k., s. 58-60.

c. Yayın ve halkla ilişkiler seksiyonu

i. Koordinasyon komisyonları

4. Genel Sekreterlik

DPT yalnızca planın hazırlanması süreciyle ilgileniyor, uygulanmasıyla ilgilenmiyordu. İktisadi ve Sosyal Planlama Departmanları hazırlık sürecinde yer alırken, Koordinasyon Departmanı, hazırlanmış planların uygulayıcıları arasındaki koordinasyonu, plan sonuçlarının izleme ve değerlendirmesi ile görevliydi. Genel Sekreterlik ise, Müsteşarlığa yardımcı olmak üzere, kütüphanecilik, çeviri ve eğitim gibi hizmetler vermekteydi.⁴⁶

Plan, ülke, sektör ve proje düzeyinde üç aşamadan oluşmaktaydı. Ulusal Kalkınma Planı bünyesinde her bir proje tek yönlü talimatlarla değil, çift yönlü bir danışma süreci sonucunda belirleniyordu. Bu işleyiş şöyle tarif edilmektedir: “Planlama sürecinin inişli çıkışlı bir mekanizma biçiminde işletilmesi benimsendiğinde, bir başka deyişle ülke ölçeğinde ana hedefler saptandıktan sonra, bunların çapları daralan küçük hedefler halinde aşağı kademelere geçirilmesi, her kademelerin kendi olanaklarına göre yapabileceklerini hesaplaması, gereksinimlerini belirtmesi, bu suretle meydana gelecek küçük planların, çapları gitgide büyüyen ana planlar halinde yukarı kademelerde toplanması gerçekleştiğinde, ekonomik planlamada yönetsel demokrasi de sağlanmış olacaktır.”⁴⁷ Bu işleyiş, merkezi planlamanın bir özelliği olup, ulusal ve yerel düzeydeki ihtiyaçlar ve bu düzeylerdeki ihtiyaçların karşılanabileceği olanaklar ve kısıtların müzakeresini sağlar. Böylece kamu örgütlenmesi içerisinde bir bütünleşme sağlanır.

İşleyiş böyle olduğu halde “Türkiye’de planlama mekanizmasının üst kademesi 91 sayılı yasayla kurulmuş, fakat uygulayıcı daire ve kuruluşlarda kurulması gereken alt kademeler için herhangi bir yasal hüküm konmamıştır.”⁴⁸ Planlama örgütlenmesinin alt kademelerindeki eksiklere aşağıda değineceğiz, ancak öncelikle 91 sayılı yasanın hükümlerini incelememizde fayda vardır.

DPT’nin kuruluş yasası olan 91 sayılı yasada Teşkilat’ın görevleri şöyle sıralanmıştır:

- Kaynak ve olanakları tam saptayarak, siyasa ve hedefleri belirlemede hükümete yardımcı olmak,
- Bakanlıklar arası eşgüdüm ve bakanlıklara danışmanlık
- Uzun ve kısa soluklu planları hazırlamak

⁴⁶ Torun, a.g.m., s. 66, 67.

⁴⁷ Tayfur Özşen, *Planlama Yönetimi*, İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1987, s. 10.

⁴⁸ Özşen, a.g.k., s. 112.

- Uygulama için ilgili daire ve kurumlarla yerel yönetimlerin kuruluş ve işleyişlerinin düzeltilmesi konusunda tavsiyelerde bulunmak,
- Uygulamayı izlemek, değerlendirmek ve gerekirse planı değiştirmek,
- Özel kesimi özendirmek ve tavsiyelerde bulunmak.⁴⁹

Bu görev listesi içerisinde iki dikkat çekici nokta bulunmaktadır. Birincisi, DPT'nin kurumlar ve yerel yönetimlerin kuruluş ve işleyişlerine dönük bir söz hakkı olmasıdır. Bu suretle kamu örgütlenmesinin yeniden yapılandırılmasında DPT'ye sürekliliği olan bir müdahale yetkisi tarif edilmiş olmaktadır. Diğer nokta, özel kesime dönük de bir söz sahipliği taşımasıdır. Ancak kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelikteki planlama anlayışı nedeniyle, özel sektörün kısıtlamalardan ziyade ödüllendirmelerle yönlendirildiği gevşek bir müdahale biçimi söz konusudur.

Yerele ve özel kesime dönük müdahalenin de 'tavsiye' şeklinde tanımlanmış olması, 1960'lı yıllarda DPT'nin bürokrasi içerisinde sahip olduğu ağırlığa karşın kamu örgütlenmesinin biçimlendirilmesinde başarısız kalmasının kaynaklarından birisidir. Nitekim, "Planlı dönemde ele alınan personel reformu, anayasal prensipler, kalkınmanın gerekleri, idare reformu beklenen sonucu vermemiştir. Özellikle, genel idare düzeyindeki asli ve sürekli kamu hizmeti tanımı gözden kaçırıldığı, eş deyişle bu nitelikte olmayan hizmetler kadar genişletildiği için çıkmazlara, çelişmelere düşülmüştür."⁵⁰ Merkezi kamu hizmetlerinin resmen bütünleştirici rolünün kısıtlanması, tekeli sermayenin belirli alanlarda fiilen egemenlik kurmasını kolaylaştırmakta, planlama örgütlenmesini kötürüm bırakmaktadır.

Planlama uygulamasına ilişkin *Tayfur Özşen*'in dikkat çektiği iki husus, mekân ve katılımı ilgili zaaflardır. Birinci Beş Yıllık Plan Stratejisi, Ulusal Plan, Bölge Planı ve Toplum Kalkınması Programları şeklinde üçlü bir planlama sistemi getirilmiştir. Planlı dönemdeki çeşitli denemelere rağmen (1. Plan'daki İl Koordinasyon ve Denetleme Kurulları, 3. Plan'daki İl -Mahalli İdareler- Planlaması gibi), bu tür bir sistemin tam anlamıyla yerleştirilemediği görülmektedir. Geliştirilen yaklaşımlarda belirginlik ve süreklilik niteliği zayıf kaldığı için, planlama hizmetinin yerine getirilmesi için gerekli altyapı oluşturulamamıştır⁵¹. Öte yandan ÖİK ve Milli Kollokyumlar, uzmanlardan müteşekkil oluşumlar olduklarından planlamaya gerçek bir katılım sağlayamamaktadırlar. Gerçek bir katılım, öncelikle vatandaşa gündelik yaşantısıyla ilgili kamu hizmetlerinin yürütülmesinde söz hakkı tanınmasıyla, gönüllü çalışma gibi biçimlerle sağlanabilir⁵². Burada planlamanın hukuki ve fiili örgütlenmesinde sermayenin ihtiyaçları ikincil

⁴⁹ Onur Ender Arslan, "Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 31, S. 1, 1998, s. 105, 106.

⁵⁰ Aytür, a.g.k., s. 87.

⁵¹ Özşen, a.g.k., s. 13, 19, 21.

⁵² Özşen, a.g.k., s. 25.

plana itilmektedir.

Planları uygulayacak kamu idarelerinin planlamadan sorumlu birimleri başta tarif edilmemiş, daha sonra 1962 Yılı Planlı Devreye Geçiş Program Tasarısı’nda her kurumda DPT’yle karşılıklı çalışacak planlama ve koordinasyon birimlerinin kurulması öngörülmüş, 1968 Yılı Programı’nın 48. maddesi ile de Araştırma Planlama Koordinasyon (APK) birimleri kurulması kararlaştırılmıştır⁵³. APK’lerin yetki, sorumluluk ve hizmetleri, “anılan teşekküller ve DPT tarafından ortaklaşa tespit edilir” denmektedir. APK’ler sayesinde oluşturulacak koordinasyon ve işbirliği, Anayasa’nın 122. maddesinde öngörülen “idarenin bütünlüğü”nün sağlayacak da bir mekanizmadır⁵⁴. Buna karşın 1960’lı yıllarda gerek merkezi idare içerisindeki APK’ler gerekse yerel yönetimlerde denenilen çeşitli ara birimler planlama örgütlenmesini ileriye taşıyan bir birikim yaratamamışlardır. Anayasa idarenin bütünlüğünü öngörmekte fakat bu bütünlük üzerinde planlamanın hükmü zayıf kalmaktadır. Sorun, bütünlüğün siyasal değil yönetsel tanımlanmasında yatmaktadır.

1960’lı yıllara girerken planlama fikrine yüklenen siyasetler üstü teknik anlam, makro modellerin fetişleştirilmesine ve planlamayı sınıfsal çıkar karşıtlıklarının bağışık gören bir bakış açısı üretti. Teşkilatın kuruluşundan itibaren yaşanan çalkantılar ve özellikle 1970’lerde hız kazanan liberal-muhafazakâr kadrolaşma, söz konusu teknisyenliğin siyaset tarafından kirletildiği ve örgütün çeşitli çıkar gruplarının etkisi altında bozulduğu kanaatlerine neden oldu.

Ne var ki bu tür yaklaşımlar, hem yatırım hem harcama bakımından ülke kaynaklarının kullanımına ilişkin bir karar mekanizması oluşturan planlamanın söz konusu teknik tarafsızlık beklentisinden kaynaklanmaktadır. DPT’nin örgütsel geçmişi incelenirken, kadro dinamiklerine ilişkin olarak ilk plancıların istifası ile 1970’lerde başlayan kadrolaşma arasındaki zemin ortaklığının göz önünde tutulması gerekir. 1962 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın finansmanının kamu maliyesini uzun vadede zora sokacak bir iç borçlanmayla mı, yoksa 1950’lerin birikimi üzerinde oturan tarımsal servet sahiplerinin canını yakacak bir vergi reformuyla mı sağlanacağı konusunda ikincisini savunan plancılar ile ilkinin savunan siyasal iktidar arasındaki uzlaşmazlık, planlamaya hangi siyasi noktadan bakıldığıyla ilgilidir. Keza tekelci sermayeye dokunulmasa da ona paralel bir tekelci örgütlenme yapısına sahip kamusal yapılar yaratılması bir çatışma konusuydu⁵⁵. Bu çerçevede Aytür’ün de kullandığı anlamda Anayasa’nın kamu

⁵³ Özşen, *a.g.k.*, s. 112.

⁵⁴ Özşen, *a.g.k.*, s. 118, 122.

⁵⁵ Birinci Beş Yıllık Planı hazırlamakla görevlendirilen uzmanların öneri taslağında, “tarım reformunun uygulanması, KİT’lerin merkezileştirilerek yeniden ‘uluslararası büyük şirketler gibi’ örgütlenmesi ve yatırım finansmanı için vergilendirme başlıkları Yüksek Planlama Kurulu tarafından reddedildi.” Bu çatışma sonucunda ilk plancılar istifa ettiler. Ali Somel, “Kalkınma Plancılığının Kökenleri ve Türkiye Deneyimine Eleştirel Bir Bakış”, *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 2, S. 4, 2007, s. 22.

yararı ilkesine bağlılık ilk plancıların istifalarında ne kadar belirleyiciyse, bu ilkeyi belirleyen kalkınmanın kredi kaynağı olan yabancı örgütlerce Türkiye'ye plan fikrinin taşındığı mesajı o denli bilinçli bir şekilde aynı plancılar tarafından teşkilatta kalan meslektaşlarına iletilmiştir.⁵⁶

Bu bağlamda, 'pilan mı pilav mı?' diyen Adalet Partisi'nin 1965'de hükümete geldiğinde DPT'ye Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi görevi vermesi, yatırımlarda kamu kesiminin PETLAS projesinden önce özel kesimin LASSA projesinin hayat geçirilmesi anlamlıdır.⁵⁷ Keza, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı hazırlayan kadrolar Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası tarafından 'sosyalist' olarak suçlanacak kadar kamu yararı ilkesine bağlı iken, söz konusu Plan Stratejisi'nin Ecevit hükümeti döneminde IMF'ye yollanan niyet mektubu doğrultusunda değiştirilmesi, "Türk plancılığı"nın oturduğu kaygan zemine işaret etmektedir.⁵⁸

Benzer bir gözlemi Perspektif Planlar üzerinden yapmak da mümkündür. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Birinci Plan'daki 15 yıllık strateji yerine 22 yıllık strateji benimsenmiştir. Bu değişikliğin nedeni, 1963 Ankara Antlaşması ve 1970 Gümrük Birliği yolunda Katma Protokol ile "bütün hesaplarını Ortak Pazar gerçeğini dikkate alarak" yapılmasıdır. Kalkınma Planı'nda ise, istihdam, sosyal güvenlik ve gelir dağılımının düzeltilmesi politikalarından "sanayileşme hızına" engel oluşturanlardan taviz verileceği ifade edilmektedir.⁵⁹ Bir anlamda Perspektif Plan sistematiği, kamu yararı ilkesi kalkınma yönü ile çeliştiği noktada bozulmuştur.

Sonuçta, Türkiye'de kalkınma yapısal olarak uluslararası sermaye örgütlerince yönlendirilirken ve planlama teşkilatı bizzat bu örgütlerin gönderdikleri uzmanlarca şekillendirilirken, söz konusu ilkelere bağlı plancı kadroların yeni kamu örgütlenmesinin arkasında durmalarının bir sınırı olduğu ortaya çıkmıştır. 1960'lar planlamasının hukuki altyapısı, başından itibaren planlamayı tekelci sermayenin çıkarları doğrultusunda siyasi yönlendirmelere açık bırakmıştır. Dolayısıyla Planlı Dönem diye anılan DPT'nin altın yıllarını takip eden süreç, 1960'ların başında belirlenen yola çıkış ilkelerinin dejenere olması değil, -hem perspektif hem örgüt açısından- oynak bir zeminde tarif edilen bu ilkeleri belirleyen bağımsız değişkenlerdeki değişimin sonucudur.

Bağımsız değişkenlerin başında gelen ithal ikameci kalkınma stratejisi, ara mal üretimi yatırım malı üretiminin gerisinde kalmaya başlayınca ve büyüme dış

⁵⁶ Kansu, a.g.k., s. 121.

⁵⁷ Sezen, a.g.k., s. 92, 93.

⁵⁸ Alkan Soyak, *Ulusal Planlamadan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, Der, İstanbul, 2004, s. 129, 130.

⁵⁹ Hakan Mihçi, "Görelî Geri Kalmışlıktan Kurtulma 'Hamlesi' ve Türkiye'de Plânlı Kalkınma Deneyimi: 1963-83", *Mülkiye*, C. 25, S. 231, 2001, s. 181.

krediye dayalı finansmana bağlandıkça tıkanı. Bir ölçüde bu tıkanmanın da etkisiyle, önceden hızlı kalkınma adına planlama örgütlenmesinin sermayenin nüfuzuna açılması, verimlilik hedefiyle pekiştirildi. 1972 yılında, 91 sayılı yasada değişiklik yapmadan, Başbakanlığın bir iç işlemi ile dördüncü daire olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kuruldu. Bu dairenin kurulmasıyla yörelere sahip oldukları potansiyele göre yatırımdan pay almaları öngörüldü. Bir nevi görelili avantaj mantığından yola çıkılarak üretilen bu mekânsal örgütlenme planı, bölgesel kalkınmayı “demet projelerle” ikame etmiştir⁶⁰. Kalkınma ihtiyaçlarına göre merkezden bölgelere kaynak tahsis etmek yerine kaynak zenginliğine göre yörelere yatırım yapma anlayışının benimsenmesi, planlamanın bölgesel düzeyde ademi merkezileştirdiğinin bir göstergesidir. Petrol şokunun etkisini gösterdiği ileriki yıllarda ise tasarruf arayışı ülkeyi planlı yatırımlardan alıkoymuştur.

Sosyo-ekonomik örgütlenmede tekelleri sermayenin fiili etkisi planlamanın gerektirdiği kamusal yetki alanını kısıtladığı ölçüde, kamu örgütlenmesi içerisinde planlamanın hukuki varlığını da erozyona uğramıştır.

SONUÇ

Bu çalışmanın başında planlama, kamu örgütlenmesi açısından kritik iki ilkenin, kamu yararının ve idarenin bütünlüğünün içsel bir taşıyıcısı olarak varsayılmıştı. Kapitalizmin sosyo-ekonomik gelişimini incelediğimizde, tekelleşme eğiliminin sermayeyi örgütsüz serbest piyasa alanından planlama örgütlenmesine fiilen soktuğunu gördük. Liberal teorinin piyasanın kendiliğinden işleyişine dair öngörüsü yanlışlandı, kapitalist devletin gelişiminde planlama çeşitli hukuki örgütlenmelere dönüştü. Marksist teori ise yalnızca kapitalizmin bu gelişimini çözümlenemeye kalmadı, kapitalist tekelleşmeye alternatif bir sosyo-ekonomik örgütlenme olarak sosyalizmi ortaya çıkardı. Sosyalizmde planlama örgütlenmesi, emperyalizme karşı bağımsızlık ve sosyalizme geçiş sürecinde devletleştirme üzerine kuruludur. Planlama örgütlenmesinin sağladığı kamu yararı ve idari bütünlüğü, ancak sosyalizmde fiilen toplumun bu örgütlenmede söz sahibi olmasıyla, yani devletleştirilmenin toplumsallaştırmaya evrilmesiyle tamamlanacaktır.

Sosyalist planlama deneyimi karşısında tekelleri kapitalizm kendi planlama anlayışını üretti. Bu çalışmada biz kapitalist planlamanın Türkiye örneğinde planlama örgütlenmesinin hukuki yapısında saklı olan sermaye etkisini inceledik. Cumhuriyet’in kuruluşunu takip eden dönemde ilk planlama örgütlenmesine ABD’li uzmanların sokuluşu ile 1960’larda Devlet Planlama Teşkilatı’nı şekillendiren tartışmalar arasında bir ilişki vardır. Türkiye, başından itibaren sermayenin dokunulmazlığını kabul eden ve gelişmiş kapitalist merkezlerin finansman ve uzman kadrolarına dayalı bir planlama örgütlenmesine gitmiştir. Bu bağlamda

⁶⁰ İlhan Tekeli, “Dört Plân Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayı, s. 376.

kamu yararı ve idarenin bütünlüğü ilkeleri hukuken planlama örgütlenmesine olanak sağlasa da tekelci sermayenin fiili etkisi bunu uygulanamaz kılmıştır. DPT kamu örgütlenmesinde kamu yararı ve idarenin bütünlüğünü sağlayacak bir konuma yerleştirilmemiştir. Planlama örgütlenmesi siyaset üstü ve sınıflar üstü tanımlanmış, böylece planlama kapitalist sistemdeki egemen liberal yaklaşımın ve tekelci sermayenin çıkarlarının nüfuzuna açık hale gelmiştir. DPT'nin geçirdiği dönüşümler, bu fiili etkiyi artırıcı ve hukukileştirici sonuçlar doğurmuştur. Sermaye yatırımlarını teşvik eden, onlara müdahalesi tavsiye düzeyinde kalan, kamu hizmetlerini ve kamusal tekelleri sınırlandıran ve nihai olarak ademi merkezileştiren bir çerçevede planlama örgütlenmesi bir dönüşüm geçirmiştir.

DPT'nin çözülüşü, 24 Ocak Kararlarına bağlı ekonomi politikası değişikliğine, 1980 darbesi sonrası yeniden yapılandırılmasına ve daha yakın zamanda Kalkınma Bakanlığı kuruluşuna dayandırılmaktadır. Ancak Türkiye'de 'planlı dönemi' kapatan esas olarak planlama örgütlenmesinde hukuki yapı karşısında sermayenin fiili etkisinin galebe çalması olmuştur. Sosyo-ekonomik örgütlenmedeki neo-liberal dönüşüm tekelci sermaye lehine kamu örgütlenmesine biçim vermiş, planlama ise piyasaya entegre edilerek örgütsüzleştirilmiş ve bir alternatif olmaktan çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

- Afetinan Afet, *Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.
- Arrighi Giovanni, Barr Kenneth, Hiseada Shuji, "The Transformation of Business in Europe", *Chaos and Governance in The Modern World System*, (Ed. Giovanni Arrighi – Beverly J. Silver), University of Minnesota, Minneapolis ve Londra, 1999.
- Arslan Onur Ender, "Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 31, S. 1, 1998, s. 103-123.
- Aytür Memduh, *Türk Kalkınma Hukuku: Bir Giriş Denemesi*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1968.
- Baran Paul, *The Political Economy of Growth*, Pelican, Londra, 1973.
- Bettelheim Charles, *Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları*, (Çev. Kenan Somer), Bilgi, Ankara, 1973.
- Chenery Hollis B., *Turkish Investment and Economic Development*, U.S. Foreign Operations Administration, Ankara, 1953.
- Coase Ronald, [1937] (1996), "The Nature of The Firm", *Economica*, New Series, C. 4, S. 16, 1996.

- Ekiz Cengiz, Somel Ali, “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *Mülkiye*, C. 31, S. 256, 2007.
- Günday Metin, *İdare Hukuku*, İmaj, Ankara, 2004.
- Hayek Friedrich A. Von, *Kölelik Yolu*, Liberal Düşünce Topluluğu, (Çev. Turhan Feyzioğlu - Yıldırım Arsan) Ankara, 1995.
- IBRD, *The Economy of Turkey – An Analysis and Recommendations for a Development Program*, Washington D.C., 1951.
- İlhan Tekeli, “Dört Plân Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayı, s. 369-391.
- Kansu Günel, *Plânlı Yıllar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004,
- Kornai János, “Market Socialism Revisited”, *Market Socialism: The Current Debate*, (Ed. Pranab K. Bardhan – John. E. Roemer), Oxford University Press, New York, 1993 s. 42-68.
- Kuruç Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I (1929–1932)*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988.
- Küçük Yalçın, “Türkiye’de Plânlama Kavramının Gelişimi Üzerine”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayı, s. 79-115.
- Lange Oskar, *On the Economic Theory of Socialism*, The University of Minnesota, Minneapolis, 1956.
- Lenin Vladimir İlyiç, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (Çev. Cemal Süreya), Sol, Ankara, 1998.
- Marx Karl, Engels Friedrich, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, (Çev. Barışta Erdost), Sol, Ankara, 2002.
- Mihçı Hakan, “Görelî Geri Kalmışlıktan Kurtulma ‘Hamlesi’ ve Türkiye’de Plânlı Kalkınma Deneyimi: 1963-83”, *Mülkiye*, C. 25, S. 231, 2001, s. 149-196.
- O’Neill John, *The Market: Ethics, Knowledge and Politics*, Routledge, Londra, 1998.
- Ökçün Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi: 1923-İzmir*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1997.
- Özşen Tayfur, *Planlama Yönetimi*, İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1987.
- Sezen Seriyeye, Seriyeye, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1999.
- Somel Ali, “Kalkınma Plancılığının Kökenleri ve Türkiye Deneyimine Eleştirel Bir Bakış”, *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 2, S. 4, 2007.
- Soyak Alkan, *Ulusal Planlamadan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, Der, İstanbul, 2004.

Stiglitz Joseph E., “Market Socialism and Neoclassical Economics”, *Market Socialism: The Current Debate*, (Ed. Pranab K. Bardhan – John. E. Roemer), Oxford University Press, New York, 1993, s. 21-41.

Torun Osman Nuri, “The Establishment and Structure of the State Planning Organization”, *Planning in Turkey*, (Ed. Selim İlkin - E. İnanç), ODTÜ İdari İlimler Fakültesi, Ankara, 1967.

Wood Ellen Meiksins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, (Çev. Şahin Artan), İletişim, İstanbul, 2003.

Yılmaz Aslı, “Kapitalizmde Planlama: Tarihsel Toplumsal Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 47, S. 3, 2014, s. 43-68.